

על 'רבי יהודה בר אילעאי ויחסו אל רומי

Author(s): דוד רוקח

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 1 (תשמ"ז), pp. 107-110

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70061906>

Accessed: 05/12/2011 15:06

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

תגובות

על 'רבי יהודה בר אילעאי ויחסו אל רומי'

מאת דוד רוקח

במאמרו 'רבי יהודה בר אילעאי ויחסו אל רומי'¹ מערער י' בן-שלום על המסורת שבבבלי שבת לג ע"ב וטוען (שם, עמ' 24), ש'הסיפור כולו הוא יצירה ספרותית, שאין לה אחיזה במציאות ההיסטורית של תקופת אושא'. לפיכך, אמנם (שם, עמ' 12) 'רבי שמעון שומר שמועות קנאיות ומוסר אותן, כגון הברייתא על "ח דברים", והוא גם סבור שאת הפשר שבגויים יש להרוג'; אבל 'רבי שמעון משקף בצורה קולעת את תקופתו ואת סבל בני דורו באימרתו על הדילטוריה². להבהרת הדברים נעתיק תחילה את שני המקורות הללו:

...דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון וייתיב יהודה בן גרים גבייהו. פתח ר' יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. ר' יוסי שתק. נענה רשב"י ואמר: כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן. תקנו שווקין להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמן, גשרים ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה יתעלה, יוסי ששתק יגלה לציפורי, שמעון שגינה יהרג... אזלו (דהיינו, רשב"י ובנו) טשו במערתא... (בבלי שבת לג ע"ב).

...דרבי שמעון בן יוחי אמר: אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתיהיבת תורה לישראל הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר נשא תרין פומין, חד דהוה לעי באוריתא וחד דעביד ליה כל צורכיה. חזר ומר: ומה אין חד הוא לית עלמא יכיל קאים ביה מן דילטוריא דיליה אילו הוון תרין על אחת כמה וכמה (ירושלמי, ברכות א ב, ג ע"ב)³.

- 1 ציון, מט (תשמ"ד), עמ' 9–24.
- 2 ההדגשות שלי – ד"ר. ברם, מן הראוי לציין, כי בשעת כתיבת הדיסרטאציה שלו: 'בית שמאי ומקומו בהסטוריה הפוליטית והחברתית של ארץ ישראל במאה הראשונה לספירה' (אוניברסיטת תל-אביב 1980, עמ' 591, הערה 56), עדיין סבור היה בן-שלום שהשיחה בבבלי שבת אותנטית, וכי 'באימרתו על הדילטוריה (ירושלמי ברכות א ב, ג ע"ב)' משקף רבי שמעון בן יוחאי 'את תקופתו ואת סבלו הוא' (ההדגשות שלי).
- 3 תרגום: אילו עומד הייתי על הר סיני בעת שנתינה תורה לישראל הייתי מבקש מלפני הקב"ה שיברא לכן אדם שני פיות, האחד שישקוד על לימוד התורה והאחר שיעשה לו את כל צרכיו (האחרים). חזר ואמר: ומה אם כשאחד הוא (הפה) אין העולם יכול לעמוד בקסורות (= delatoria) שלו, אילו היו שניים על אחת כמה וכמה.

לאמיתו של דבר, ערעורו של בן-שלום יצא על מהימנות הדברים המושגים בפי ר' יהודה בר אילעאי. ר' יהודה, לדבריו (שם, עמ' 16), מהלך 'בשיטה שמותית קנאית מובהקת, המשתלבת בגישה הקנאית של בית שמאי', מכיוון (שם, עמ' 16) שהוא קיבל את תורתו מאביו רבי אילעאי, שהיה תלמידו של רבי אליעזר בן הורקנוס, השמותי, הקנאי⁴.

אם מתקבלים טיעוניו של בן-שלום נשמט מידנו עדות חשובה לעמדתו השלילית של ר' שמעון בן יוחיי כלפי רומי. לפי עניות דעתי, חרף הקושיות שמעלה בן-שלום במאמרו, עדיין עומדת מסורת זו בחזקתה. בן-שלום מצביע, בין היתר, על הקשיים הנובעים מקישור השיחה עם 'מינויו' של ר' יהודה כ'ראש המדברים בכל מקום', כלומר, כממנה מטעם השלטונות. אולם, אפשר להטיל ספק בצירוף הזה ואף במסורת בדבר תפקידו של ר' יהודה כ'ראש המדברים', ואפילו במסורות על הכינוס בכרם ביבנה והאישים שהשתתפו בו – מבלי שייגרע מאומה מן האותנטיות של השיחה, העומדת כיחידה בפני עצמה. הוא הדין לגבי עונשו של ר' יוסי, דהיינו, גלות לציפורי, שהיתה עיר מולדתו. הקושי בעניין זה אינו חייב לגרום לפסילת השיחה שקדמתו. באשר להסתתרות ר' שמעון בן יוחיי במערה מציין בן-שלום (שם, עמ' 11-12), כי העובדה נזכרת 'גם בירושלמי ובכמה מקבילות נוספות (אך ללא קשר לשיחה המפורסמת)'. אבל בכל המקורות הללו אין לכך הסבר, כלומר, ההנחה המובלעת היא שההסבר ידוע מן השיחה שבבבלי שבת לג ע"ב. זאת ועוד, במשפחת ר"ש בן יוחיי היתה כנראה מסורת של שיתוף פעולה עם השלטונות הרומיים, ואף ר' שמעון עצמו התבקש ללכת לרומי ולהעביר גזירה שאחרים לא הצליחו להעבירה, ונזכרת גם שהייתו ברומא⁵. לא ייפלא איפוא, שהדברים השליליים שהטית ר' שמעון בן יוחיי כלפי המלכות ייראו בחומרה יתרה.

אשר לסתירה בין דברי השבח שחולק ר' שמעון בן יוחיי ליהודה בן גרים⁶ ובין האשמתו כמסור (delator), הרי אם נדייק בלשון המסורת בבבלי שבת לג ע"ב ('הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות'), נוכל לומר, שיהודה בן גרים חטא בפטפטנות ולא דווקא בדילטוריה, אם כי הדברים הגיעו לאוזני השלטונות וגרמו נזק. אשר לטענה (שם, עמ' 17), כי 'קשה לפשר בין מימרא זו של רבי יהודה [הכוונה לדבריו בבבלי יומא י ע"א: 'עתידה רומי שתיפול ביד פרס'] – המבטאת שנאה לרומי וציפייה למפללת – לבין עמדת האהדה וההערכה כלפיה, כפי שהיא באה לידי ביטוי בסיפורנו', אפשר להביא דוגמאות דומות מחכמים אחרים. למשל, ר' יוסי בן קיסמא, בן זמנו הקשיש של ר' יהודה, הטיף להשלמה או אף לכניעה לעוצמת השלטון הרומי, והיה מקובל (אולי

4 כאסמכתא לכך מביא בן-שלום את דברי הגמרא בבבלי, מנחות יח ע"א, המסבירים מפני מה שנה ר' יהודה את משנת ר' אליעזר (בעניין מסוים) אף על פי שאין הלכה כמותו: 'הא מפני שר' יהודה בנו של רבי אלעאי ור' אלעאי תלמידו של רבי אליעזר – לפיכך שנה לך משנת ר' אליעזר'. ברם, אין זו מסקנה הכרחית, שכן אפשר לומר שהגמרא הסיקה מסקנה מצירוף העובדה הביולוגית, שר' יהודה היה בנו של ר' אילעאי, עם העובדה המפורשת בבבלי, סוכה כז ע"ב, שר' אליעזר בן הורקנוס היה מורו של ר' אילעאי.

5 בן-שלום, עמ' 12 והערה 13. על אביו יוחאי ובנו אלעזר וקשריהם עם המלכות עיי' י' גוטמן, 'על שירותו של ר' אלעזר בר' שמעון אצל השלטונות הרומיים בארץ-ישראל', ציון, יח (תשי"ג), עמ' 5-1.

6 בבלי, מועד קטן ט ע"א; בראשית רבה, לה (תיאודור-אלבק, עמ' 330-331).

בשל כך) בחוגי השלטון (מסופר שכשמת הלכו 'כל גדולי רומי לקברו'; ראה: בבלי עבודה זרה יח ע"א). ואף על פי כן, אנחנו עדים לכך שקיווה להשתחררות מעולה של רומי כשם שציפה לגאולה (ראה: בבלי, סנהדרין צח ע"א-ע"ב). או ניטול דוגמה מאוחרת יותר: ר' שמעון בן לקיש, שהתנגד לשעבוד הרומי, לא נמנע מלומר את שבח שלטונה במקום שנראה לו שהיא ראויה לשבח: 'הנה טוב מאד – זו מלכות שמים, והנה טוב מאד – זה מלכות הארץ. וכי מלכות הארץ טובה מאד? אתמהא? אלא שהיא תובעת דיקות [dikai, משפט וצדק] שלבריות. "אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי" (ישעיה מה יב; אדם=אדם=רומי)⁷.

פירכה עולה מקיומה של מקבילה לשיחה דנן בבבלי, עבודה זרה ב ע"א, בשם אמורא בן המחצית השנייה של המאה הג', אלא שאצלו מושמים דברי ר' יהודה בפי רומי ודברי ר' שמעון בפי הקב"ה. לכך יש לומר, שדרשת האמורא וזה רק בשני-שלישיה לשיחה הנ"ל, והיא הותאמה לצורכי דרשתו הפאנטאסטית, בשעה שדברי ר' יהודה ור' שמעון עומדים על קרקע המציאות. יתרה מזו, העובדה שדברי ר' יהודה ור' שמעון פוצלו, והשליש החסר נלקח כדי לבנות בעזרתו את טיעוני מלכות פרס, מלמדת שלפני הדרשן המאוחר עמדה השיחה הקדומה בשלמותה והוא השתמש בחלקיה לתכליתו⁸. מסקנת בן-שלום מעובדת הזהות החלקית היא (שם, עמ' 22), שהאמוראים הללו 'לא שמעו מעולם על השיחה בין שלושת החכמים ועל תוצאותיה המפליגות, ומותר להניח שהם לא שמעו עליה כי היא לא התקיימה כלל במציאות'. לטענה זו אפשר להשיב כמה תשובות: ראשית, אפילו נסכים שהעניין כולו הוא בדיה ספרותית, האם היא לא יכולה היתה להגיע לאוזני האמוראים הנ"ל כשם שהגיעה לאוזניו של עורך הגמרא? שנית, כלום סביר יותר להניח שהיא נתחברה כעבור מאות שנים, או בסמוך לזמנם של גיבוריה האמיתיים? ושלישית, וכי חייבים היו האמוראים להכריז שהם נטלו את הרעיון לדרשתם מאותה שיחה, כדי שלא יימצאו מפירים את זכויות היוצרים של התנאים? האם אין המקורות התלמודיים משופעים בדרשות זהות בשם חכמים שונים, או פעמים

7 בראשית רבה ט ט (תיאודור-אלבק, עמ' 73). לעומת זאת, בן דורו הצעיר של ריש לקיש, ר' יהודה בר' סימון, משווה את מערכת המשפט הרומית לחזיר המראה את טלפיו הכשרות, כלומר, לדעתו אין תוכה של רומא כברה, ואל להם לבריות ללכת שולל אחרי מראית העין של צדק ומשפט. ראה: ויקרא רבה, יג (מהדורת מרגליות, עמ' רצא).

8 להלן נוסח הדרשה לפי כתב יד בית המדרש לרבנים בניו יורק למסכת עבודה זרה, הוציא לאור ש' אברמסון (ניו יורק תשי"ז): 'דרש ר' חנינא בר פפא ואיתימא ר' שילא [בדפוסים ובכתבי יד אחרים: ר' שמלאי]: לעתיד לבא יביא הקב"ה ספר תורה ויניחה בחיקו ואמ' כל מי שיעסק בה יבא ויטול שכרה. מיד מתקבצין אומות העולם ובאין... נכנסה מלכות רומי תחלה... אמר להם הקב"ה: במה עסקתם בעולם הזה? אמרו לו: רבונו של עולם, הרבה שווקים תיקננו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא כשביל ישראל שיעסקו בתורה. או' להם הב"ה: שוטים שבעולם, כל מה שעסקתם לצורך עצמכם עשיתם. שווקים – להושיב בהן [זו]נות, מרחצאות – לעדן בהם עצמכם, כסף וזהב לי הוא... יצתה מלכות רומי ונכנסה מלכות פרס... או' להם הב"ה: במה עסקתם? או' לפניו: רבונו של עולם, הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו וכולם לא עשינו אלא כשביל ישראל שיעסקו בתורה. או' להם הקב"ה: כל מה שעשיתם לא עשיתם אלא לצורך עצמכם. עשיתם גשרים – ליטול מהם מכס... וכו'.

בשם חכם פלוני ופעמים בצורה אנונימית? והאם הנוהג להביא דברים מבלי לציין את מקורם אינו רווח בקרב סופרים פאגאנים ונוצרים בעת העתיקה?

גם מן העובדה (שם, עמ' 14: והשווה עמ' 21), ש'דבריו של רבי יהודה מזכירים את נאאמו האפולוגטי המפורסם של אליוס אריסטידס: "אל רומא", ועושים רושם שנלקחו ישירות מאוצר התעמולה של הקיסרות הרומית, לא נובע בהכרח שאין הם אותנטיים. נוסף על כך אין הדברים זהים: אריסטידס מונה (סעיף 37) שערס, מזרקות, מקדשים, גימנאסיונים וכו', ושם בסעיף 101 הוא מדבר על בניית גשרים, אך אינו מזכיר שווקים ומרחצאות, שהיו דווקא סימן היכר מובהק של התרבות החומרית הרומית. הדברים האחרונים (אבל לא גשרים) מוזכרים אצל טאקיטוס (אגריקולא, כא), כשהוא מספר על פעולות חותנו אגריקולא, בעת היותו נציב בריטניה (סוף שנות השבעים ותחילת שנות השמונים לסה"נ), לשם רומאניזציה של הבריטנים. עד כאן בסוגיה זו.